

**«6D011700 – Қазақ тілі мен әдебиеті» мамандығы бойынша
философия докторы PhD дәрежесін алу үшін
Карбозова Булбул Давлетханқызының «Қазақ тіліндегі
омонимдердің когнитивті-семантикалық құрылымын ЖОО-да
оқытудың әдістемесі» тақырыбындағы диссертациясына ресми
рецензент, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік
университетінің доценті, филология ғылымдарының кандидаты
Ыбырайым Әзімхан Оразбайұлының**

П І К І Р І

1. Зерттеу тақырыбының өзектілігі және жалпы ғылыми, жалпы мемлекеттік бағдарламалармен (практикалық және ғылым мен техника дамуының сұраныстарымен байланысы).

Заман ағымына сай, қазақ тіл білімінде тілдің қатысымдық қызметінің сан қырлы жақтан кешенді түрде зерттелу қолға алынуда. ХХІ ғасырда жаңа теориялық-танымдық әдістемеге сәйкес тілді құрылымдық зерттеумен қатар оны ой-санамен, халық мәдениетімен және адам танымындағы тұрмыс-тәжірибелік қызметімен біртұтас байланыста қарастыру қажеттігі туындады.

Осы ретте ғылымдардың өзара тоғысқан тұсында негізі қаланған тіл біліміндегі когнитивтік бағыттың басты мақсаты – тіл біліміндегі таным теориясының ғылыми жағын меңгеру, оның басты тұжырымдары мен негізгі қағидалары арқылы студенттердің ой-өрісін дамыту; санамызда қалыптасқан ойдың, бейнеленген дүниелердің тіл арқылы ішкі мәнін түсіндірудің әдіс-тәсілдерін қарастыру, логикалық-позитивті және эстетикалық таным-білімнің реттелген, жүйеленген, өңдеуден өткен ақпараттарын тіл арқылы іздеп айқындау.

Осы орайдан келгенде, диссертант Карбозова Булбул Давлетханқызының «Қазақ тіліндегі омонимдердің когнитивті-семантикалық құрылымын ЖОО-да оқытудың әдістемесі» атты диссертациясы тілді оқыту, оның ішінде методикалық жағынан меңгертуге қатысты алғашқы жұмыстардың бірі ретінде, сонымен қатар омонимдерді танымдық қырынан зерттеудегі алғашқы жұмыс ретінде ерекшеленеді. Диссертациялық жұмыстан тек теориялық білім меңгеру ғана емес практикалық тілдің қырларын игеру де қарастырылады.

Елбасымыз Н.Н.Әбішұлының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында айтылып өткен қазақстандықтардың бойындағы екі ереженің бірі – ұлттық код дегенді ескерсек, диссертант осы ретте тіліміздегі әр сөздің код болуға лайықтығын және концепт құрау әлеуетінің басымдығын жұмысында жүйелі түрде мысалдар арқылы көрсете білген.

Сонымен қатар, диссертанттың зерттеу жұмысы ҚР Білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған, ҚР білім беруді және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламаларында

көтерілген мәселелердің сұраныстарына жауап бере алуымен өзекті деп ойлаймыз.

2. Диссертацияға қойылатын талап деңгейіндегі ғылыми нәтижелері. Ізденуші Б.Д.Карбозова өзінің зерттеу жұмысында алдына қойған ғылыми мақсаттарына қол жеткізу үшін көп ізденгендігі көрінеді. Диссертациялық жұмыстың алдына қойған міндеттеріне байланысты әрбір тарау мен тараушалардың тұжырымдары мен түйіндері арқылы негізгі нәтижелерге қол жеткізген:

1. Қазақ лингвистикасындағы омоним құбылысын дәстүрлі-құрылымдық және антропоөзектілік парадигма тұрғысынан зерттеу бағыттары айқындалған.

2. Тіліміздегі кейбір омонимияға жақын ұғымдарды жүйелеу және омонимдердің когнитивтік-семантикалық құрылымын ашу тұрғысынан ғылыми-тілтанымдық негіздері анықталған.

3. ЖОО-да омоним құбылысын когнитивтік-семантикалық сипатта оқытудың әдіснамалық негіздері мен әдістемелік жүйесін зерделеніп, өзіндік үлгісі ұсынылған.

4. Жоғары оқу орындарында омонимия құбылысын оқытудың тиімділігі эксперимент арқылы дәйектеліп, ғылыми-әдістемелік тұрғыдан тұжырымдалған.

3. Ізденуші диссертациясында тұжырымдалған әрбір нәтиженің тұжырымдары мен қорытындыларының негізделуі және шынайылық дәрежесі.

Диссертант өзінің ғылыми мақсатына қол жеткізу үшін бірнеше теориялық еңбектерге және практикалық әдістемелік ақпараттарға сүйеніп, өзіндік қорытынды жасаған. Сол себепті ғылыми тұжырымдары дәйекті, негіздемелері орынды деп білеміз.

Өзінің алдына қойған міндеттеріне сай бірнеше нәтижеге қол жеткізген. Ғылымның философиялық, педагогикалық, психологиялық қырларын тілдік факторлармен аша түскен. Тілдегі лексикалық қабаттағы сөздердің түпкі мағынасын, ұлттық кодтың негізін барынша ашуға тырысқан.

Тіл біліміндегі когнитивтік зерттеулерге тоқталып, адам танымындағы құнды түсініктерді оқыту арқылы болашақ жас маманның білімін жетілдіруге болатындығын ашып айтқан. Себебі тіл мен таным сабақтастығына құрылған когнитивтік лингвистика саласының басты принципті қазіргі жаңа ғылыми парадигмадағы адамтанымдық (антропоөзектік) бағытқа негізделген. Омонимдік қатар құрайтын концепт деңгейіндегі бірліктердің концептілік өрісіндегі білімдер жүйесі сол халықтың және де сол ұлт өкілінің ақиқат дүниені қабылдау ерекшеліктеріне байланысты екендігі диссертант жұмысында ашып айтылған. Әрбір тілдік бірліктің астарында жатқан мәдени семантикаларды жете меңгеру арқылы студенттің білім өрісі дамитындығы айқындалған. Сөйтіп, тілдің ғылыми теориясы мен терминологиясын игеріп

қана қоймай, рухани аялық білімін де жетілдіре түсетіндігі бұл диссертацияның құндылығын аша түсетіндігін айтуға болады.

4. Ізденушінің диссертациясында тұжырымдалған әрбір ғылыми нәтиже (қағида) мен қорытындының жаңашылдық деңгейі.

Жалпы алғанда диссертанттың зерттеу тақырыбы бойынша қорғауға ұсынып отырған жаңалықтары тіл ғылымы мен педагогика ғылымында өзіндік ой, пікір білдіре алуымен құнды деп ойлаймыз.

Омоним сөздердің когнитивті-семантикалық құрылымын танымдық бағытта оқыту дегеніміздің өзі тың дүниенің бірі. Әрине бұған дейін омоним сөздерді мектеп бағдарламасында оқыту жүзеге асырылып келген. Мектеп бағдарламасында бір не екі сағаттың көлемінде омоним сөздерді теориялық тұрғыда тануды және көпмағыналы сөздермен ажыратуды жалпылама түрде оқытады. Ал Жоғары оқу орындарында филологиялық мамандықтарға омонимдік бірліктерді оқу мазмұнында қамтитын жекелеген курстық пәндер жүргізіледі. Омонимдік бірліктер лингвистикасы «Нормативтік қазақ тілі» (2 кредит), «Тіл біліміне кіріспе» (2 кредит), «Қазақ тілінің диалектологиясы» (2 кредит), «Қазіргі қазақ тілінің лексикологиясы мен фразеологиясы» (2 кредит), «Когнитивтік лингвистика» (2 кредит), «Кәсіби қазақ тілі» (2 кредит), «Қазақ тілін оқыту әдістемесі» (2 кредит) секілді пәндердің аясында қарастырылады. Аталған пәндердің барлығында тақырыптық, бағдарламалық негізде омонимдік бірліктер қамтылған. Дегенмен, омоним сөздерді танымдық тұрғыдан оқыту, және модульді түрде игерту жұмыстың ерекшелігін айғақтайды. Осы реттен келгенде диссертациялық жұмысты жаңаша ғылыми ізденісте жазылған, әрі оқытуда мәні, мазмұны жоғары ғылыми еңбек деп бағалауға болады.

5. Алынған нәтижелерінің ішкі бірлігінің бағалануы.

Диссертацияның тақырыбы, құрылымы, қол жеткізген нәтижелері мен қорытындылары өзара байланысты және бір мақсатқа жұмылдыра отырып дәйектелген. Әр тарау бойынша жазылған ой-тұжырымдары мен нәтижелері бірін-бірі толықтырып, ғылыми ой сабақтастығы сақталған жұмыс деуге лайық.

Б.Карбозованың жұмысында ішкі бірлік пен логикалық байланыс сақталған. Әр бөлімнің мазмұндық құрылымы жүйелі беріліп, олар өзара сабақтастықта байланысқан.

Жұмыста қазақ тіл білімінде соңғы кездері когнитивтік лингвистика мәселелеріне ерекше көңіл бөліп зерттеу нысанына айналдырған Г.Гиздатов, Қ.Жаманбаева, Ж.Манкеева, Э.Сүлейменова, А.Ислам, Г.Снасапова, М.Күштаева, Н.Айтова, Қ.Есенова, А.Әмірбекова, А.Сыбанбаева, Э.Оразалиева секілді зерттеушілердің ой-тұжырымдары тақырыпқа сәйкес, орынды қолданылып, негізгі мәселені когнитология, лингвомәдениеттану салалары тұрғысынан қарастырған.

6. Ізденушінің алған нәтижелерінің өзекті мәселені теориялық немесе қолданбалы міндетті шешуге бағытталғандығы.

Зерттеу жұмысының нәтижелері әсіресе қолданбалы тіл ғылымында аса маңызды жұмыс деуге болады. Омоним сөздерді когнитивті-семантикалық тұрғыдан оқыту, студенттің ой-санасын, танымын, ойлау қабілетінің артуына үлкен үлесін тигізеді. Адам баласының әр сөздің түпкі мағынасын біле отырып қабылдауы, тіліміздегі сөздердің қолданысын жақсарта анық.

7. Диссертацияның негізгі қағидасының, нәтижесінің, тұжырымдары мен қорытындыларының жариялануының жеткіліктілігіне растама.

Ізденуші Б.Д.Карбозованың диссертациялық жұмысының қорытындылар мен нәтижелері 12 ғылыми еңбекте жарық көрген. Оның ішінде 2 Scopus мәліметтер базасына енген ғылыми басылымдарда, 5 ғылыми баяндама алыс шетелде және Қазақстан Республикасында өткен түрлі халықаралық ғылыми теориялық және ғылыми әдістемелік конференция материалдарында, 5 ғылыми мақала Қазақстан Республикасы Білім және ғылым саласындағы бақылау комитеті ұсынған басылымдарда жарияланған. Сол себепті диссертацияның негізгі қағидасының, нәтижесінің тұжырымдары мен қорытындыларының жариялануы талапқа сәйкес деп айтуымызға болады.

Зерттеу жұмысының басты жетістіктерінің бірі ретінде – ЖОО-да омоним сөздерді когнитивті-семантикалық тұрғыда оқытудың әдістемесі мен технологияларын ұсынуы екенін атап айту керек.

8. Диссертацияның мазмұнындағы және рәсімделуіндегі кемшіліктер мен ұсыныстар.

Диссертациялық жұмыста ЖОО-да омонимдерді оқытудың когнитивті-семантикалық әдістемесі жан-жақты талданып, омоним сөздерді қарапайым лексикалық бірлік ретінде ғана емес, танымдық тұрғыда табиғатын ашу және оны түрлі технологиялармен мәтіннен ажырату ісі біршама зерттелгендігін айта отырып, жұмыстың мазмұны мен құрылымына қатысты төмендегідей ескертпе-ұсыныстарды да атап өтуді жөн деп санаймын:

1. Диссертациялық жұмыста омоним сөздерді теориялық тұрғыда зерттеуде көпмағыналы сөздерге арнайылап тоқталсаңыз, омонимді тануға жақындай түсер ме еді?

2. Алғашқы тарауыңыздың 3,1 тармақшасында терминдік омонимдерді шетелдік ғылыми еңбектермен салыстырмалы түрде ашсаңыз жұмысыңыздың құны бұдан да кеңейе түсетіні сөзсіз.

9. Мамандық бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін беру мүмкіндігі туралы қорытынды.

Карбозова Булбул Давлетханқызының 6D011700 – «Қазақ тілі мен әдебиеті» мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін «Қазақ тіліндегі омонимдердің когнитивті-семантикалық құрылымын

ЖОО-да оқытудың әдістемесі» тақырыбындағы диссертациясы Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі Білім және ғылым саласындағы бақылау комитеті талаптарына сәйкес орындалған. Карбозова Булбул Давлетханқызы 6D011700 – «Қазақ тілі мен әдебиеті» мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алуға лайық деп есептеймін.

Ресми рецензент

М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан

мемлекеттік университетінің доценті,

филология ғылымдарының кандидаты, доцент

Ә.О.Ыбырайым

